Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 352

Надія Баштова

Юрій Шевельов і Григорій Костюк: «...На старості літ починаємо листуватися...»

Уперше публікується листування Г. Костюка і Ю. Шевельова. Спілкуючись приватно, кореспонденти порушують важливі для них літературні та суспільно-громадські проблеми, обговорюють історичні події в Україні й поза її межами.

Ключові слова: *листування, українська літературна діаспора.*

Nadiya Bashtova.

Yurii Shevelyov and Hryhorii Kostyuk: «We Begin Correspondence in Our Old Age...»

The correspondence of Yurii Shevelyov and Hryhorii Kostyuk is being published for the first time. In private dialog correspondents touch upon the literary and public issues which are important for them and discuss historical events within and beyond Ukraine.

Keywords: *correspondence, Ukrainian literary diaspora.*

Юрій Шевельов і Григорій Костюк мали помітний вплив на розвиток української філологічної думки у діаспорі. Після Другої світової війни вони разом з іншими українськими письменниками та вченими (І. Багряний, Д. Гуменна, В. Державин, Г. Журба, Ю. Лавріненко, У. Самчук) брали участь у формуванні українського літературного процесу поза межами рідного краю. Опинившись у Новому світі, кожен з них намагався звільнитися від «радянської шкаралущі» (Ю. Шерех), продукуючи власне українські ідеї. Однак становлення учасників другої хвилі еміграції як науковців відбулося в Україні, і відвертий протест проти радянської системи було породжено самою системою.

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 353

Життєвий і творчий шлях Ю. Шевельова і Г. Костюка тісно пов'язаний з Харковом. Ю. Шевельов народився і мешкав там досить тривалий час. Навчався і працював у Харківському університеті (тоді – Інститут народної освіти, пізніше – Педагогічний інститут професійної освіти), Інституті журналістики, аж поки суспільно-політичні обставини не змусили переїхати у 1943 році до Києва, потім до Львова й відтак – емігрувати на Захід.

Г. Костюк після закінчення київського Інституту народної освіти (1929), продовжив навчання в аспірантурі Науково-дослідного інституту літературознавства ім. Т.Г. Шевченка у Харкові. Викладав історію української літератури у харківському Інституті кадрів при Всеукраїнській асоціації марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН) та Харківському університеті (ХПІПО).

На формування світогляду обох вчених вирішально вплинули історико-літературні події періоду так званого «розстріляного Відродження» 20–30-х років минулого століття. Проте, Ю. Шевельов не сприйняв надмірної патосності та офіційної фразеології виступів М. Хвильового у 1925 році, оскільки завжди намагався бачити у літературних творах насамперед їхню естетичну цінність. Молодому вченому-філологові було нецікаво «вишукувати перлини в купах гною»[1]. Натомість Г. Костюк, будучи членом літературної організації ПРОЛІТФРОНТ, наполегливо розвивав у своїх перших, а надто пізніших, еміграційних працях сформульовану М.Хвильовим естетико-філософську теорію «романтики вітаїзму», як спробу обґрунтування романтичної течії в українській радянській літературі з її оптимістичним пафосом побудови соціалізму.

Отже, їхні долі тісно були пов'язані з Харковом, однак, як зазначив Г. Костюк, «коли вже він (Ю. Шевельов. – *Н.Б.*)

[1] *Шевельов Ю.* Я – мене – мені... (і довкруги). – Харків–Нью-Йорк, 2002. – Кн. 1. – С. 135.

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 354

вийшов на поверхню наукового життя, я зник з харківського обрію»[2]. У 1935 році Г. Костюка було ув'язнено, Ю. Шевельову вдалося уникнути репресій.

Події Другої світової війни кардинально змінили життя обох науковців. Повернувшись з ув'язнення і рятуючись від переслідування радянсько-більшовицького НКВС з одного боку та фашистських окупантів – з другого, Г. Костюк у вересні 1943 року переїхав з Києва, де жив від початку 1942 року, до Львова. Ю. Шевельов на той час також переїхав туди із матір'ю (1943). Дорогою до Львова, тимчасово зупинившись у Києві, він чув про відомого у 30-х роках літературного критика, який після ув'язнення неочікувано з'явився у місті й, займаючи посаду бургомістра, всіляко допомагав українській інтелігенції[3]. Проте їхнє офіційне знайомство відбулося вже у Львові.

«Наша перша зустріч, – згадує Ю. Шевельов, – відбулася тепер у Львові... Зустріч ніби потверджувала добру славу Костюка, він справив враження простого, розумного й вирозумілого. Але це була одна з численних зустрічей, і знайомство наше перейшло в приязнь уже в Німеччині»[4]. Г.Костюк також помітив поміркованого й талановитого вченого: «...у "Наших днях" він зблиснув талантом і ерудицією. Його статті відразу привернули мою увагу. Ми познайомилися, й між нами зав'язалася дружба, яка не перервалася й подосі»[5]. Про перебування у Львові, згодом у ДіПі-таборах Німеччини, про організацію Мистецького українського руху і нарешті переїзд до Америки

[2] *Костюк Г.* Зустрічі і прощання: Спогади у 2 т. – К., 2008. – Т. 2. – С. 107.

[3] Перебуваючи в окупованому німецькими військами Києві у 1942–1943 роках, Г.Костюк кілька місяців (з квітня до вересня) займав посаду бурґомістра – голови правління Володимирського району Києва. Історію призначення на цю посаду він описав у своїх спогадах (*Костюк Г.* Зустрічі і прощання. – Т. 2. – С. 83–84).

[4] *Шевельов Ю.* Я – мене – мені... (і довкруги). – 2002. – Кн. 1. – С. 391.

[5] *Костюк Г.* Зустрічі і прощання. – Т. 2. – С. 107.

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 355

і Г. Костюк, і Ю. Шевельов детально переповідають у своїх спогадах. Тому не має потреби зупинятися на цих біографічних фактах.

Ю. Шевельов і Г. Костюк від часу свого знайомства активно й багато спілкувалися: чи то телефоном, чи то у листах, чи то, пізніше, за посередництвом сина Г. Костюка – Теодора Костюка, відомого астрофізика, співробітника NASA, похресника Юрія Володимировича. Часто їхні спільні інтереси – а це насамперед література, провокували жваві дискусії. Докладно обговорювалися не лише історико-літературні явища, а й тогочасні суспільно-політичні події в діаспорі та Україні в цілому. Яскраве свідчення – їхнє листування, що збереглося в особистому архіві Г.О. Костюка[6]. Переважно це листи Ю. Шевельова до Г. Костюка за 1950–1954 роки, 1984–1995 роки та відповіді на них Г. Костюка, всього 88 листів.

Усвідомлюючи важливе екзистенційне та історичне значення документалістики, зокрема епістолярної, Г. Костюк дбав про ретельне упорядкування своєї кореспонденції, особливо наприкінці життя. Практично всі листи, насамперед ділового характеру, він писав, а точніше – друкував на друкарській машинці у двох примірниках. Оригінал надсилався респонденту, а копія залишалася і зберігалася у конверті разом із листом, на який писалася відповідь. Часто на конвертах чорною кульковою

[6] 2000 року зусиллями С.А. Гальченка архівні матеріали та особисту бібліотеку Г. Костюка було первинно систематизовано й перевезено до України. Нині вони зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Оскільки фонд надзвичайно великий (лише бібліотека нараховує 3579 одиниць збереження), робота над систематизацією та науковим описом матеріалів триває. Тому, посилаючись на архівне джерело (зокрема, лист), ми не маємо змоги точно вказати одиницю збереження та номер аркуша. У тексті (за потребою) в дужках, зазначаємо лише дату написання листа. Посилаючись на книжки з особистої бібліотеки Г. Костюка, яку вже описано, каталогізовано і введено до наукового вжитку, зазначаємо номер фонду, одиницю зберігання та сторінку.

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 356

ручкою, фломастером або ж технічним олівцем записувалися дати одержання і відсилання відповідей. Пізніше, коли він нездужав і через хворобу та поганий зір вже не міг власноруч робити подібні записи, цей обов'язок перейшов до його доглядачки, яка опікувалася ним. Відтак майже на всі листи Ю. Шевельова за 1984–1985 рр. збереглися копії відповідей Г. Костюка.

Перший лист Юрія Володимировича датований 18 серпня 1950. Останній лист-відповідь Григорія Олександровича – 10 вересня 1995 року. Виходячи з цього, можна укласти своєрідну хронологічно послідовну (за винятком 1955–1983 років)[7] текстову канву діалогу в листах між двома вченими-колегами й просто близькими друзями. Публікація такого двоєдиного листування сприймається повніше й ґрунтовніше, адже обидва співбесідники постають у безпосередньому спілкуванні один з одним, що допомагає конкретизувати й увиразнити окремі риси кожного з науковців.

На жаль, поки що ми не маємо змоги залучити до нашого дослідження особистий архів Ю. Шевельова, який на даний час є закритим фондом (така воля Юрія Володимировича) і знаходиться у Колумбійському університеті в Нью-Йорку. Його опрацювання – справа майбутнього. До нашої публікації залучаються документи лише з епістолярної спадщини Г. Костюка.

Перші п'ять листів Ю. Шевельова за 1950–1951 роки адресовані із шведського міста Лунд. Наступні два, датовані 1954 роком, – з Кембриджу. Всі вони (7 листів) писані від руки

[7] За період 1955–1983 рр. у фонді Г.Костюка, що знаходиться в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, на жаль, не збереглося жодного листа. Значну частину його епістолярної спадщини було передано на зберігання до Канадського інституту українських студій (КІУС) при Альбертському університеті (Едмонтон). Ця частина документів залишається для нас невідомою. Можна припустити, що листування Ю. Шевельова і Г. Костюка за період 1955–1983 рр. зберігається саме там. Однак, лише повне опрацювання особистого архіву Г. Костюка може підтвердити чи спростувати наше припущення.

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 357

чорнилом. У листі, який розпочинає їхній діалог, від 18 серпня 1950 року Юрій Володимирович іронічно виправдовується: «Якщо той, хто не пише своєчасно, вважається за такого, що втратив совість, то спершу це були Ви, а тепер маю бути я». Очевидно, вони почали листуватися з того часу, як Ю. Шевельов переїхав до Швеції, де викладав російську та українську мови у Лундському університеті. Це – 1950 рік. Однак зі змісту цитати видно, що це далеко не перший лист Ю. Шевельова до Г. Костюка. Тому 18 серпня 1950 року не можна вважати початком їхнього листування.

Як би там не було, незаперечним є факт, що листовне спілкування двох науковців-емігрантів стало для них внутрішньою потребою, необхідністю поділитися новинами чи запитати поради, або ж просто й чистосердечно «вилити душу». На початку 50-х, коли ДіПі-табори розпадалися і їхні мешканці шукали шляхи переїзду далі на Захід, Ю. Шевельову вдалося перебратися до Лунду, а Г.Костюк деякий час безуспішно намагався виїхати з Німеччини, і його сім'я перебувала у складному й невизначеному становищі. Юрій Володимирович непокоївся з цього приводу, радив можливий у тих умовах вихід – влаштуватися у Мюнхені і нарешті «зажити більш-менш людським життям».

Максималіст в усьому й завжди, він чимало розповідає другові про своє щоденне життя, закордонні поїздки, плани на майбутнє. Інтелігентний і талановитий, вимогливий і принциповий вчений з розвиненим почуттям гумору, він у листах, як і в наукових працях, вправно володіє словом. Поруч із побутовими подробицями видно, що Ю. Шевельова неабияк турбують суто професійні, наукові проблеми, які він прагне розв'язати; існує безліч запитань, на які він бажає знайти відповіді. Зокрема, звертаючись до Г. Костюка у листі від 13 квітня 1951, повідомляє, що надсилає статтю для публікації в газеті «Сучасна Україна», наголошуючи, що адресована вона особисто йому: особовий займенник *вам* підкреслений, а далі – пропонується перелік

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 358

досить жорстких умов, за яких стаття може бути надрукована. Г. Костюк, як редактор газети, мав про це подбати.

Вимогливість Ю. Шевельова у спілкуванні передбачала такий же вибагливий і по-науковому серйозний підхід до друкованих текстів. На його думку, великі, аналітичні наукові статті – не для газет, оскільки можуть «пропасти, будучи вміщеними з десятьма продовженнями». Отже, потрібно забезпечити насамперед високу культуру видання.

Дбаючи про належну наукову довершеність праці, він дає Г. Костюкові фахові поради щодо упорядкування зібрання творів М. Куліша, яке побачило світ 1955 року. З листів цього періоду видно, що Г. Костюк пильно прислухався до значущих настанов колеги, високо цінуючи його інтелектуальну потугу. Ю. Шевельов зі свого боку також неодноразово звертався до Г. Костюка, сподіваючись на його вичерпний джерелознавчий чи історико-літературний коментар. Наприклад, коли працював над статтями про В. Домонтовича (В. Петрова), упорядковував тритомне виданням його художніх творів, «засипав» Г. Костюка питаннями. «Стільки прохань, що в телефон не влізуть, і Ви їх позабуваєте, якщо їх не списати на папір. Сиджу над Домонтовичем, мільйон прогалин, і потрібна Ваша допомога. Ви ж на цьому зуби з'їли й штани просиділи», – так по-шевельовськи іронічно звірявся він у листі від 24 липня 1984 року.

Друга частина доступного нам листування значно більша і охоплює 1984–1995 роки. Це час, коли вже досвідчені, мудрі, вишколені життям учені обговорювали важливі для них літературні і нелітературні теми, обмінювалися новинами і враженнями від суспільних перемін періоду перебудови та перших років незалежності рідної України. Довіряючи один одному, вони спілкувалися щиро й відверто. «...Перед ким, як не перед Вами, мій друже, я можу щиро висловитися і заспокоїти свою душу?» – зізнавався уже в глибокій старості Г. Костюк (лист від 6 березня 1993).

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 359

Особливо чекав він на відверто-схвильовані листи-звіти, в яких його побратим ділився враженнями після відвідин Української землі. З огляду на свою «надпесимістичність»[8] події початку 90-х Ю.Шевельов сприймав з недовірою і не бачив жодного шансу на здобуття Україною незалежності: «...мій погляд дуже простий. Тепер – безнадійно, в майбутньому – при найсприятливіших обставинах – може бути дуже обмежена можливість», – зауважував він у листі від 20 грудня 1990. Юрій Володимирович був переконаний, що політичну й економічну свободу народ може здобути лише кров'ю, а не словами (лист від 23 листопада 1991). І навіть тоді, коли Українська держава стала нарешті незалежною, він мав глибокі сумніви щодо швидких позитивних перемін у суспільстві, бо розумів, що новий державний статус вимагає оновленої свідомості як цілого народу, так і його політичних лідерів, а вони – не можуть, не вміють мислити по-іншому: пострадянський синдром надто живучий і важко викорінюваний. «Ми пишаємося, що революція наша відбулася безкровно. Але, коли ніхто не стріляє і не вбиває, кровоточать душі і споруди. Оркестра нової ери тільки різноголосо настроюється, але ноти її старі, а треба було б грати інакше,

[8] Р. Корогодський, готуючи публікацію тритомного зібрання праць Ю. Шевельова «Пороги і запоріжжя» (1998), а також «Поза книжками і з книжок» (1998), чимало спілкувався із Ю. Шевельовим, був знайомий з ним особисто. Він залишив надзвичайно цікавий спогад-портрет про Ю. Шевельова-Шереха, де розповів про нього як про «свого Автора», «дуже дійового, оперативного і симпатичного». Водночас охарактеризував його вдачу як надпесимістичну, оскільки Юрій Володимирович, через своє внутрішнє настановлення не міг повірити, що його праці колись будуть опубліковані в Україні. Зрештою, й сам Ю. Шевельов вважав себе песимістом, про що неодноразово нагадував у листах до Г. Костюка. Однак його песимізм, гіперболізований надзвичайною чуттєвістю і вразливістю, виходив за межі відповідного словникового тлумачення. Р. Корогодський зробив висновок: «Юрій Володимирович – песиміст. Навіть надпесиміст», – констатував він (*Корогодський Р.* І дороги. І правди. І життя. – Київ: Гелікон, 2002. – С. 179.)

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 360

навпаки, задом наперед, а цього вона не вміє», – зазначав він у передмові до поетичної збірки О. Забужко «Автостоп»[9]. Так думав Ю. Шевельов у 1993 році, на жаль, песимістична іронія його настанов залишається актуальною і сьогодні.

Г. Костюк, попри те, що частково погоджувався з таким однозначним прогнозом свого колеги на майбутнє, все таки мислив по-іншому: «Песимізм, песимізм, але Україна поволі, впевнено стала на свій твердий ґрунт. Ще буде багато болісних ситуацій..., ще спробують втягти її в якусь союзну авантюру, ще навіть можуть бути й жертви, але процес утвердження української незалежної держави – незворотній. Так я думаю без оптимізму й без песимізму, а просто, виходячи з історичної закономірности» (лист від 18 грудня 1991). Осмислюючи історичну традицію як діалектичну суперечність, Г. Костюк ще у 60-х роках минулого століття передбачав розпад Радянського Союзу. У листі до Ю.Шевельова від 8 грудня 1992 року він пригадує, що після виходу у світ його історико-публіцистичного дослідження «Сталінізм в Україні» (англійською мовою, 1960), йому запропонували прочитати курс лекцій у Колумбійському Російському інституті на тему «Формування держави і політики СРСР». Аналізуючи суспільно-політичну атмосферу в СРСР, у своїх викладах він послідовно розвивав думку про його розпад (лист від 8 грудня 1992).

Досліджуючи історію України, зокрема період сталінізму, літературознавець дійшов висновку, що історико-літературний процес був штучно розділений радянською системою і вказав на особливу ознаку розвитку української науки – двоколійність. Духовний струмінь, сила якого в національній ідентичності, за його переконанням, – це і є той механізм, який поєднує літературні процеси Заходу і Сходу.

---

[9] *Шевельов Ю.* Куди пролягає траса // *Шевельов Ю.* З історії незакінченої війни. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 415.

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 361

Зрештою, українське національне питання штовхало всю повоєнну еміграцію до пошуків нових філософських та світоглядних орієнтирів і було наріжним каменем становлення нової хвилі історико-літературного процесу як поза межами радянської України, так і власне на українських землях. Все це, так чи інакше, відображалося у змісті листів Ю. Шевельова і Г. Костюка найпізнішого періоду – 90-х років минулого століття.

За Ю. Шевельовим-Шерехом, однією з умов розвитку літератури є національно-органічний стиль, який «виростатиме з пристрасти людської душі епохи історичних катаклізмів; він зіпреться на глибинно національне підґрунтя…»[10]. Відомо, що пізніше Юрій Володимирович відмовився від своєї теорії, адже був переконаний, що його трактування «органічно-національного стилю» інспіроване радянською дійсністю і вважав свої філософські переконання абсолютно «невітаїстичними», а Г. Костюк безапеляційно доводив, що вони органічно вписуються у його «вітаїстичну» концепцію літератури.

«Ви зачепили дразливу для мене візію азіятського ренесансу Хвильового. Ви пишете: «Я… думав, що вас переконав своїми сумнівами…щодо азіятського ренесансу». Дорогий Ю[рію] В[олодимировичу], одного сумніву рішуче замало, щоб когось, зокрема мене, в чомусь переконати. Треба було хоч кілька солідно мотивованих абзаців. А Ви ж цього не зробили. Коли ми з Вами домовлялися, що Ви напишете вступну статтю до 4-го тому памфлетів, то я дуже вірив, що Ви, людина обдарована до узагальнюючого теоретичного мислення, покладете бодай глибші основи теоретичного осмислення абетки (визначення Хвильового) азіятського ренесансу, як увертюри до Четвертого відродження людства. На жаль, Ви цього не зробили. […]. А між тим, Ви ж Ю[рію] В[олодимировичу], знаєте, що візія про азіятів – це усього лише стартове поле для виходу на світову арену

[10] *Шерех Ю.В.* Стилі сучасної української літератури на еміграції // *Шерех Ю.В.* Не для дітей: літературно-критичні статті і есеї. – Мюнхен: Пролог, 1964. – С. 182–226. – С. 192, 213.

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 362

відродженої у світовому зрушенні України. [...]. Ось чому я – за азіятів. І Ви – теж!», – так патетично висловлювався Г. Костюк про ідентичність їхніх історико-культурних переконань у листі від 5 травня 1994 року. Зміст цієї розлогої цитати засвідчує його розуміння теорії «вітаїзму», як шляху до неминучого незалежного і вільного розвитку Української європейської держави. Попри суб'єктивність власних формулювань, очевидно, що кожен з них намагався самоусвідомити та виокремити складний процес творення національної літератури в епоху раннього українського модернізму, а підґрунтям їхніх концепцій були закорінені у свідомості власне українські ідеї.

Тим часом, найбільшою цінністю для них повсякчас залишалися людські взаємини: «І так Ви за азіятів, я проти, і Бог дав нам право вірити, що маємо кожний рацію. А людське лишається людським, і можемо з ним і на той світ іти... Так, отже, азіяти азіятами, а "старая дружба не ржавеет"», – іронізував з цього приводу Ю. Шевельов (лист від 2 січня 1994).

«Моральність понад усе» – таким було їхнє життєве кредо. І тоді, коли було штучно сфабриковано конфлікт між Ю. Шевельовим і О. Гончарем, учителем та учнем, якого, учитель (Ю. Шевельов) вважав талановитим письменником і достойним суспільно-громадським діячем, Юрій Володимирович жодного разу не дозволив собі, навіть приватно, у листах до Г. Костюка, некоректно висловитися про свого учня (О. Гончара). Обговорюючи IX з'їзд письменників України у Києві, Ю. Шевельов (у листі від 29 серпня 1986 року) написав: «За доповіддю Загребельного не дуже журіться. Вона казенна й нудна. Виступи Гончара, Олійника, Мушкетика – тільки вони й варті уваги». А пізніше стримано й коротко згадав про свою зустріч з Олесем Терентійовичем восени 1990: «Був у гостях у Гончара (він симпатичний, як і в студентські роки)» (лист від 12 жовтня 1990).

Толерантний у критичних зауваженнях, Ю. Шевельов залишився вірним своїм морально-етичним переконанням – не дозволив собі навіть з найближчим другом обговорювати болю-

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 363

чу для обох (Шевельов і Гончар) тему. А після смерті письменника, як пригадує Р. Корогодський, не погодився опублікувати у збірнику своїх праць «Поза книжками і з книжок» (1998) статтю «Здобутки і втрати української літератури (з приводу роману О. Гончара «Таврія»)»[11], яка могла б, на його думку, образити пам'ять померлого письменника.

Листування Ю. Шевельова і Г. Костюка – вагоме доповнення до вже опублікованих листів Ю. Шевельова до Романа Корогодського та Оксани Забужко[12]; листів Г. Костюка до Д. Нитченка[13] та А. Любченка (1943–1944)[14], а також до малотиражних українських видань їхньої літературознавчої спадщини – літературної критики, есеїстики, публіцистики та мемуарів.

Публікуємо перші 52 листи з епістолярної спадщини Г. Костюка–Ю. Шевельова. Усі листи подано за автографами чи авторизованими машинописами без жодного редагування. Не змінюємо характерне для української діаспори письмо, що творилося за правилами Харківського правопису 1927 року (так звана «скрипниківка»). Орфографічні виправлення зроблено у разі допущених помилок чи описок, залишаємо написання

[11] Стаття написана 1953 року, вперше опублікована автором в канадському часописі «Нові дні» 1954 року. В Україні вперше друкувалася у журналі «Українська мова та література в школі» (1999, № 47, грудень), також у журналі «Критика» (2002. – № 5. С. 25–27), увійшла до збірників праць Ю. Шевельова «Не для дітей» (Мюнхен: «Сучасність», 1978. – С. 168–179), «З історії незакінченої війни» (Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 243–254).

[12] Див.: *Масенко Л.* Така тривала відсутність, таке непросте повернення. Листи Юрія Шевельова до Романа Корогодського // Кур'єр Кривбасу. – 2009. – № 228–229. – С. 134–145; № 230–231. – С. 148–158; *Забужко О.* Україна ще відкриє для себе Шевельова // Сучасність. – 2008. – № 12. – С. 61–74.

[13] *Нитченко Д.* Листи письменників. – Мельборн–Ніжин, 1998. – Збірник 3. – С. 5–181.

[14] Дорогий Аркадію: Листування і архіварія літературного середовища України 1922–1945 р. – Львів: Класика, 2001. – С. 179, 182, 189, 192.

Spadsn_5.qxd 04.03.2011 13:52 Page 364

літери «и» у словах «хрищеник», «хрищений», «хрищення», а також у формі родового відмінка однини (безсовісности – безсовісності, вірности – вірності, порядности – порядності, провінційности – провінційності); відсутність літери «и» у слові «вісімдесятріччя», «е» замість «а» (пенсіонаті – пансіонаті); літери «я» замість «а» (матеріяли – матеріали, соціялістичний – соціалістичний, Штайнеріяна – Штайнеріана); літери «я» наприкінці слова (роля – роль); літери «є» замість «е» (проєкт – проект); літери «е» замість «є» (Европа – Європа); літери «о» замість «у» (спрямовання – спрямування); літери «ґ» замість «г» (конґрес – конгрес, еміґрація – еміграція, інтеліґентний – інтелігентний, відредаґований – відредагований, пропаґанда – пропаганда, реґалії – регалії, ориґінал – оригінал, нелеґальний – нелегальний); залишаємо написання м'якого знака всередині слова («народнього», Фльоріда – Флорида); відсутність м'якого знака (фалш – фальш).

За сучасним правописом подаємо прийменники з частками (щождо – що ж до, покищо – поки що), складні прислівники (по-перше – по-перше, подруге – по-друге, якийнебудь – якийнебудь), непослідовне написання префікса з- перед к, п, т, ф, х змінюємо на с- (зформулювати – сформулювати). За сучасним правописом вживаємо велику та малу літери, написання прізвищ, назви часописів та газет, а також зроблено пунктуаційні правки. Авторські скорочення розкриваються у квадратових дужках []. Також у квадратових дужках подаються відсутні у тексті і додані упорядником слова, потрібні за змістом. Нечітко написані слова, прочитання яких сумнівне, подаємо у ламаних дужках < >. Неавторські підкреслення у листах передаємо курсивом.

Авторські дати подаються на тому ж місці, де їх поставлено у листі. Підпис автора не доповнюється. Всі листи публікуються вперше.